

UA: UKRAINE ANALYTICA

Номер 1(11) укр, 2018

МІФІ
ЗМІ
НАРАТИВИ
НОВИНИ
ГРУЗІЯ
ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ
ДЕЗІНФОРМАЦІЯ
ЖИЗНА
ІМІДЖ
ІСТОРІЯ
ОПЕРАЦІЇ ВПЛИВУ
ЕСТОНІЯ
ІНФОРМАЦІЯ
ПРОПАГАНДА
УКРАЇНА
МОЛDOVA
ЕВРОПА
ОПЕРАЦІЇ ВПЛИВУ
КОМУНІКАЦІЇ
ТУРЕЧЧИНА
НОВИНИ
РОСІЯ
ФЕЙКИ
МІФІ
ОПЕРАЦІЇ ВПЛИВУ

- КАМПАНІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ
- ФЕЙКОВІ НОВИНИ
- ОПЕРАЦІЇ ВПЛИВУ

Пропаганда

За редакцією

Ганна Шелест, к. політ. н.
Микола Капітоненко, к. політ. н.

Видавник:

Видається ГО "Сприяння міжкультурному співробітництву" (Україна), Центром міжнародних досліджень (Україна), за фінансової підтримки представництва Фонду ім. Ф. Еберта в Україні, Black Sea Trust та Центра інформації та документації НАТО в Україні

UA: Ukraine Analytica – це перший український часопис з питань міжнародних відносин, політики та економіки, який видається англійською мовою. Журнал спрямований на експертів, дипломатів, представників наукових кіл, студентів, які цікавляться питаннями міжнародних відносин та, зокрема, Україною.

Контактна інформація та посилання:

Веб-сайт: <http://ukraine-analytica.org/>
Електронна адреса: Ukraine_analytica@ukr.net
Facebook: <https://www.facebook.com/ukraineanalytica>
Twitter: https://twitter.com/UA_Analytica

Погляди та висновки, виражені в статтях, є авторськими та не обов'язково відображають позицію UA: Ukraine Analytica, її редакторів, дорадчої ради чи донорів.

ISSN 2518-7481

200 примірників

ДОРАДЧА РАДА

Дімітар Бечев, доктор наук (Болгарія, директор Інституту Європейської Політики)

Юліан Кіфу, доктор наук (Румунія, директор Центру аналізу та раннього попередження конфліктів)

Сергій Корсунський, д.фіз.-мат.н., Надзвичайний і Повноважний Посол, (Україна, директор Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України)

Ігор Коваль, д.політ.н. (Україна, ректор Одеського національного університету ім.І.І. Мечникова)

Сергей Мінасян, д.політ.н., Надзвичайний і Повноважний Посол (Вірменія, Надзвичайний і Повноважний Посол Вірменії в Румунії)

Марсель Рьотінг (Німеччина, директор Представництва Фонду ім. Ф. Еберта в Україні)

Джеймс Ніксі (Велика Британія, голова Програми Росії та Євразії Королівського інституту міжнародних відносин Chatham House)

Роберт Ондрейчак, доктор наук (Словаччина, державний секретар Міністерства оборони Словаччини)

Олег Шамиур, к.еко.н., Надзвичайний і Повноважний Посол (Україна, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Франції)

Штефан де Шпігелейре (Нідерланди, головний науковий співробітник, Гаазький центр стратегічних досліджень)

Іванна Климпуш-Цинцадзе (Україна, віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України)

Дімітріс Триантафілоу, доктор наук (Греція, директор Центру міжнародних та європейських досліджень, Університет ім. Кадір Хаса, Туреччина)

Асле Тойє, доктор наук (Норвегія, директор з досліджень Норвезького інституту Нобеля)

ЗМІСТ

НАТО В НОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	3
<i>Барбора Маронкова</i>	
СТИКАЮЧИСЬ З РОСІЙСЬКОЮ ШКОЛОЮ М'ЯКОЇ СИЛИ	10
<i>Тоні Йенсен</i>	
ОБРАЗ ЄВРОПИ В РОСІЙСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ЖУРНАЛІСТИКА ЧИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА?	20
<i>Любов Цибульська</i>	
ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ КРЕМЛЯ В 21 СТОРІЧЧІ: ЕСТОНІЯ, ГРУЗІЯ, УКРАЇНА ..	29
<i>Максим Кияк</i>	
РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА: ВЕЛИКА ВІЙНА ДЛЯ МАЛЕНЬКОЇ АУДИТОРІЇ	38
<i>Владислав Саран</i>	
ПІДЖИВЛЮЮЧИ ПОЛУМ'Я: РОСІЙСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ В ТУРЕЧЧИНІ	46
<i>Болкан Девлен</i>	
КАРНАВАЛІЗАЦІЯ КАРНАВАЛА	54
<i>Волга Дамарад</i>	
ПРОТИДІЮЧИ РОСІЙСЬКІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ: УКРАЇНСЬКІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ПЕРЕДОВІЙ	64
<i>Олена Чуранова</i>	

КАРНАВАЛІЗАЦІЯ КАРНАВАЛУ

Волга Дамарад

Інститут політичних досліджень ім. Юхана Шютте,
Тартуський університет (Естонія)

Ця стаття представляє історичний огляд сатиричних матеріалів та видань часів СРСР (як телевізійних, так і друкованих) та сучасних телевізійних програм політичної сатири. Особлива увага приділяється існуючим російським телерадіопередачам та російськомовним політичним програмам, популярним в мережі Facebook та на YouTube («Держитесь там», «Laisvės TV», Lithuania, та «Заповедник», DW, Німеччина). Ідея карнавалізації Бахтіна була використана для прикладу відтворення радянських наративів в сучасній політичній сатурі, обраній для аналізу («карнавалізація карнавалу»).

Ідея карнавалізації

У 1966 році Юлія Кристева, болгарський та французький філософ, представила гуманітарним наукам російського лінгвіста, раніше невідомого в західних країнах. Його звали Міхаїл Бахтін. Одряду після виступу Кристеві на конференції, ідеї Бахтіна отримали поштовх, що призвело до виникнення нової наукової школи під назвою Школа Бахтіна або Бахтініада. Було дві основні книги – «Проблеми поезики Достоевського»¹ та «Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса»² – які, серед іншого, представили концепцію «великого часу» (як загадкового та ідеалістичного часу великих ідей та значень), хронотопу (часово-просторова

теорія синергії мови та дискурсу), Меніппової сатири (як здатність висміювати образи та ситуації) та карнавалізації (як ідеї впливу середньовічного карнавалу на культуру та сучасне суспільство).

Ця стаття досліджує сучасні найбільш значимі програми політичної сатири на телебаченні та в соціальних мережах в Росії та Україні, які висміюють політичних режими та видатних політиків, культурних діячів, але водночас роблять внесок у відновлення радянських наративів. Це і є феномен карнавалізації карнавалу (контр-карнавалізація)^{3 4}. Термін «карнавалізація карнавалу» вперше був використаний користувачем LiveJournal на ім'я cautious_man; в двох публікаціях у LiveJournal автор досліджує оцінку

¹ М. Бахтін, *Проблеми поезики Достоевського*. 1963. *Работы 1960-х-1970-х.*, Русские словари. Языки славянской культуры: Москва 2002, т. 6.

² М. Бахтін, *Франсуа Рабле в истории реализма*. 1940. *Материалы к книге о Рабле. 1930-1950-е гг. Комментарии и приложения*, Языки славянских культур: Москва 2008, т. 4(1).

³ cautious_man, *Карнавалізація карнавала, часть 1*, "Livejournal", 2013, [https://eot-su.livejournal.com/865442.html].

⁴ cautious_man, *Карнавалізація карнавала, часть 2*, "Livejournal", 2013, [http://cautious-man.livejournal.com/41906.html].

карнавалу пост-перебудови, ілюструючи його явищем альтернативного озвучування та гумористичного перекладу популярних голлівудських фільмів (відомого як «гоблінівський переклад»), діяльністю популярної російської рок-групи «Ленінград», лідером якої є Сергій Шнуров (відомий як «Шнур»), та сатиричним вигаданим російським блогером під іменем Лев Натанович Щаранський, який пародіює колишнього радянського дисидента (Натана Шаранського). Всі ці приклади мають характеристики карнавалізації, запропонованої Бахніним, але в іншому розумінні. Ідея карнавалізації карнавалу в телепрограмах політичної сатири підкреслюватиметься в цій статті.

Характеристики карнавалізації

Природа карнавалізації є багатовимірною; вона здебільшого представлена в літературі, естетиці, культурній антропології та семіотиці. Аналізуючи роботи Федора Достоєвського та Францу Рабле, Бахтін звернув увагу на дихотомію – трагічні події стоять поряд з веселощами та радістю; смерть йде поряд з життям, війна – з миром, а небеса з адом.

Історично, карнавал відкриває сезон традиційних свят перед літургійним періодом Великого посту та включає різноманітні святкування, щоб дати відчуття соціальної єдності (вуличні паради, покази мод та музичні шоу, публічні виступи, яскраві декорації, костюми, танці, боді-арт, маскаради, цирк, пародії, конфетті, тощо). Карнавали традиційно популярні в країнах з широкою присутністю Католицької, Євангелічно-Лютеранської, Протестантської, Методистської, Англіканської та Православної церков. З релігійної точки зору, карнавали передують Великому посту (Велика Чотиридесятниця), який характеризується постом (суворі обмеження в їжі та поведінці) та часом

«тиші», в який віруючі «відтворюють страждання Христа під час знаходження в постелі протягом 40 днів».

Антропологічне пояснення полягає в тому, що карнавал є зворотнім ритуалом, який супроводжується яскравістю кольорів, звуків, емоцій, для закликання весни та пори родючості. Карнавали, як правило, святкуються взимку, коли селяни переживають нестачу їжі, і це

 Політична сатира повинна відігравати таку ж роль – політична арена та суспільство навпаки, вказання на соціологічну слабкість та провокування соціальної моральної реформи

для них є останньою можливістю поїсти вдосталь, щоб вижити, поки виросте нова їжа. Бахтін характеризує карнавал як «світ навпаки», де сміх перемагає страх, та страхи минулих років сплячуться в карнавальних вогнищах. Сміх відіграє ключову роль оскільки допомагає відпустити ті страхи (з релігійної точки зору – за скоєні гріхи і за те, що вони не будуть відпущені; з антропологічної – що буде недостатньо їжі, щоб вижити, родюча пора не настане, погода буде поганою, тощо). Бахтін підводить підсумки двома основними елементами концепції карнавалізації – видовищністю (це має бути видовище, що зачаровує, притягує увагу публіки) та застосуванням особливої мови (заввичай простонародної, з вульгарними та непристойними виразами). Політична сатира повинна відігравати таку ж роль – політична арена та суспільство навпаки, вказання на соціологічну слабкість та провокування соціальної моральної реформи.

В радянські часи, політична сатира підлягала жорсткій цензурі. Було заборонено публікувати у ЗМІ карикатури, що представляли політичних лідерів та Партію в цілому в негативному світлі, які могли зруйнувати їхній «священний» образ. Таке ж правило застосовувалось до телебачення, коли воно стало загальнодоступним для «звичайної радянської сім'ї». Сатиричні романи «Дванадцять стільців» (1928) та «Золоте теля» (1932) Іллі Ільфа та Євгена Петрова, «Три товстуні» (1927) Юрія Олеші були зовсім новим жанром для радянських людей та представляли більше соціальної сатири. Пізніше, радянська диктатура знищила будь-яке публічне виявлення сатири, навіть «беззубу» та толерантну до політичного режиму. Соціальна сатира, що включала будь-які метафори або натяки на критику політичних лідерів або правлячого режиму, була злочином.

Політичні друковані комікси відомої радянської творчої групи «Кукринікси», які друкувались в сатиричному радянському журналі «Крокодил», були дуже популярними. Група складалась з професійних художників та графічних дизайнерів, робота яких пізніше була відзначена високими урядовими нагородами. Їхні роботи здебільшого критичували іноземних лідерів – Адольф Гітлер, Беніто Муссоліні, Генріх Гімлер, Йозеф Геббельс та Франсіско Франко, та їхні карикатури були «санкціоновані» партією.

Дуже популярний тоді та зараз, «Клуб веселых и находчивых» (КВН) вперше вийшов в ефір у 1961 році, під час «відлиги» Хрущова. КВН – це радянське сатиричне телешоу у формі змагань між різними командами. Кожна команда отримує оцінку за заздалегідь

підготовлені сценки та смішні відповіді на запитання ведучого. Ще одним прикладом є «Фитиль» – радянська сатирична програма у формі коротких фільмів, яка вперше вийшла в ефір у 1962 році. «Фитиль» в народі називали «офіційними анекдотами радянської влади», маючи на увазі, що всі жарти підлягали цензурі. І «КВН», і «Фітіль» в дуже м'якій формі висміювали часи Хрущова, соціальні проблеми, та більш жорстко – «загниваючий захід» та «міжнародний імперіалізм».

7 березня 2017 року Центр передового досвіду НАТО із стратегічних комунікацій опублікував доповідь з політичних питань під назвою СтратКом Сміється: В пошуках аналітичної бази⁵, де сценки «КВН» були проаналізовані детально. Вчені зробили висновок, що програма КВН використовувалась як інструмент спрямованої маніпуляції населенням шляхом використання таких технік як віктимізація груп; консервативні, сексистські та етнічно упереджені стереотипи; внутрішньо- та зовнішньо групові повідомлення (Росія проти інших) та прославлення образу «Батька країни» (в особі нинішнього Президента Росії).

В середині 1980-х політична сатира на телебаченні отримала деяку свободу в порівнянні з попередніми роками. «КВН» став більш відкритим у політичних жартах та висміюванні, але це не була гостра сатира у порівнянні з «Spitting Image» (Велика Британія, 1984-1996 pp.), «That Was the Week That Was» (Велика Британія, 1962-1963 pp.), «Extra 3» (Німеччина, 1973 – до сьогодні), «Hurra Deutschland» (Німеччина, 1989-1991 pp.), або «Le Bébête Show» (Франція, 1982-1995 pp.). Першими радянськими естрадними гумористами були Аркадій

⁵ Ž. Ozoliņa, I. Austers, S. Denisa-Liepniece, J. Šķilters, S. Struberga, M. Kyiak, *StratCom Laughs: In Search of an Analytical Framework*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence (NATO StratCom COE): Riga 2017.

Райкін, Роман Карцев, Віктор Льченко та Михайло Жванецький, які розпочали кар'єру у 1960-х рр. та до 1980-х рр. здобули широку популярність у СРСР. Михайло Задорнов розпочав кар'єру коміка саме в цей час. Сатиричні замальовки окремих гумористів або групові виступи характеризувались легкою сатирою щодо соціальних та політичних питань. Місцева політика критикувалась з обережністю. В той же час, їхній гумор користувався такою популярністю, що вони збирали концертні зали та були дуже популярними в кінці Перебудови та на початку періоду існування нових незалежних держав. Політики відвідували концерти цих гумористів; вони були дуже бажаними на телебаченні та їздили з великими турами по країнах колишнього СРСР та закордон (здебільшого

З'явилося декілька нових телевізійних програм політичної сатири, але їхній гумор повторював стару радянську модель – не торкатись внутрішньої політики або обережно ставитись до місцевих політиків та робити сатиричний наголос на висміюванні іноземних лідерів та країн

до країн з великою кількістю російськомовних іммігрантів, таких як країни Балтії, Ізраїль та США). Деякі з них були відзначені владою та стали «придворними блазнями», які розважали політиків під час корпоративних свят. Михайло Задорнов залишив багато вкрай шовіністських та антисемітських афоризмів та прославився завдяки монологам, що починались зі слів «И все-таки, американцы тупые...».

Отже, усталеної традиції справжньої політичної сатири в країнах колишнього Радянського Союзу не було. Радянська сатира була скоріш «продовженням» програми Партії, метою якої було спрямувати повідомлення, прийнятні для Партії.

Сучасна політична сатира на російському телебаченні

Може здатися, що з розпадом СРСР в ЗМІ та політичному середовищі почалась нова ера політичної сатири. Але насправді це не так. Гумористи, які були популярними наприкінці періоду «Перебудови» стали цінуватись ще більше. З'явилося декілька нових телевізійних програм політичної сатири, але їхній гумор повторював стару радянську модель – не торкатись внутрішньої політики або обережно ставитись до місцевих політиків та робити сатиричний наголос на висміюванні іноземних лідерів та країн.

Першою широковідомою щотижневою телевізійною програмою політичної сатири була передача «Кукль», яка виходила в ефір на російському каналі «НТВ» з 1994 по 2002 рік, а потім закрилась через тиск Кремля (відома справа «НТВ» 2000-2003 року символізували кінець незалежних ЗМІ в Росії). Передача «Кукли» була створена за мотивами британської телепередачі «Spitting Image» – сатиричної лялькової вистави, що висміювала політиків та відомих людей. Сценарії для передачі «Кукли» писав Віктор Шендерович – популярний російський комік та письменник. Сценарії були наповнені фольклорними жартами та паралелями з масовою культурою, як сучасною, так і радянською. Шендерович сказав, що коли

⁶ Д. Гордон, Шендерович о причинах закрытия программы "Куклы", 2007, [<https://www.youtube.com/watch?v=97zeajCyGS4>].

Путін прийшов до влади, представники Адміністрації Президента зустрілись з командою каналу «НТВ» та вимагали від керівництва каналу: (1) припинити обговорення політичної корупції; (2) змінити інформаційну політику щодо Чеченської війни; а також (3) прибрати «першу особу» (тобто Президента Путіна) з передачі «Кукли»⁶. Після декількох серій без «першої особи», але про «першу особу», шоу закрили.

У 2002-2003 рр. передачу «**Кремлевский концерт**» транслювали на російському телеканалі «TVS» – приватна мережа, яка була закрыта Міністерством преси Росії у 2003 році. Головний редактор Євген Кисельов оголосив про відсутність фінансування, і канал припинив трансляції. «Концерт» був анімаційною сатиричною та гумористичною музичною телепередачею, що висміювала внутрішню та міжнародну політику Росії. Герої передачі – здебільшого російські політики – співали старі військові, радянські та сучасні поп-пісні із зміненими текстами, які згадують політичні події та процеси тих часів. Тексти були досить безневинними порівняно з дуже політизованим змістом передачі «Кукли», а сама програма не мала великого значення для медіа простору та не вплинула на соціальну поведінку. У 2002 році російська журналістка Качкаєва в радіопередачі на Радіо Свобода оцінила «Концерт» як «менше сатири та більше вульгарності»⁷, а також зазначила, що у «висміюванні Лукашенка» небагато сатири.

«**Мульт личности**» – російська анімаційна гумористична телепередача на Першому каналі (Первый канал), яка

транслювалась з 2009 по 2013 рік. Серії були по 2-3 хвилини та, як правило, включали до чотирьох героїв. Перелік героїв був досить великим та включав місцевих та іноземних політиків, спортсменів, відомих людей, бізнесменів, художників, публічних діячів, а також вигаданих персонажів, таких як секретарка колишнього Президента Барака Обами або особистих охоронців Королеви Єлизавети. Серії не завжди були пов'язані з певною політичною подією та сатирично показували скоріше вигадані ситуації. «Мульт личности» був більш захоплюючою версією передачі «Кремлевский концерт», Віктор Шендерович прокоментував⁸, що передача «Мульт личности» не була «сатиричною», оскільки «не торкалась жодних політичних больових точок», більш того, це було скоріше «прямим PR» правлячого режиму. Шендерович зазначив, що передача «Мульт личности» була сатирою лише «формально» – мала ознаки сатири, але не політичної сатири як форми соціального протесту. Така сатира створюється для вихвалення місцевих героїв (російських політиків) та висміювання іноземних політиків, з особливою увагою до очільників України та Білорусі.

Російська версія «**Comedy Club**» – гумористична передача – транслюється з 2005 року на російському телеканалі «TNT», одному з найпопулярніших каналів в Росії, яким володіє «Газпром медіа груп». Це політичні сатиричні замальовки про поточну ситуацію у країні та за її межами, про політичних лідерів, але, як зазначив Шендерович, це лише «формально» сатира. Наприклад, в одному з епізодів, що вийшов у вересні 2017

⁷ А. Качкаева, *Как телевидение подсказывает нам, какие проблемы считать острыми, а какие – не стоящими внимания?*, "Радио Свобода," 2002, [https://www.svoboda.org/a/24204081.html].

⁸ Т. Фельгенгауэр, *Особое мнение с Виктором Шендеровичем*, "Радио Эхо Москвы", 2010, [https://echo.msk.ru/programs/personalno/646853-echo/].

року, гумористи представили замальовку про те, що більшість світових лідерів (таких як Ангела Меркель та Кім Чен Ин) є агентами спеціальних служб Росії, як і колишній агент КДБ Президент Путін⁹. Важливо зазначити, що Президент Росії Путін є прихильником актора Д. Грачева, який раніше виконував роль Президента Путіна; більше того, «по телебаченню бачили, як Президент Путін сміявся з його виступів».¹⁰

«Прожекторперісхилтон» – російське телевізійне ток-шоу, що транслюється на Першому каналі з 2008 року. В передачі чотири ведучих, які запрошують на кожну передачу по одному гостю для обговорення поточних політичних, економічних та соціальних проблем з газет, журналів та Інтернету. Ток-шоу напівімпровізоване. Гумор підлягає суворій цензурі та не торкається серйозних політичних проблем. Аналіз епізоду, що вийшов 23 грудня 2017 року,¹¹ показав, що ведучі разом з гумористом та телеведучим Максимом Галкіним обговорювали досить аполітичні питання, які не матимуть «політичних наслідків», такі як зростання міжнародного попиту на російські надувні танки, новий логотип Світового чемпіонату з шахів та правила поведінки в Москві. Передача закінчується адаптованою піснею «Пять минут», яка вперше була виконана в

кінострічці «Канавальная ночь» (1956) та стала популярною. Це свідчить про культурні зв'язки, внутрішні або міжнародні, які зв'язують глядачів передачі з культурною спадщиною Радянського Союзу. Разом з цим, ведучі виконують запит суспільства на такі пісні.

Московський журналіст та аналітик сучасної молодіжної культури та ЗМІ Росії, Юрій Саприкін, зазначив, що «політичної сатири в Росії немає. Ви мене просите згадати авторів сатири, але я таких не можу пригадати».¹²

Російськомовна політична сатира за межами Росії

В кожній з країн Балтії з радянських часів проживає значна російськомовна меншина. Російськомовні громадяни, які недостатньо володіють мовою, щоб дивитись місцеве литовське, латвійське та естонське телебачення, як правило, дивляться російські телеканали, які раніше перекладались в таких країнах. Телеканали, які підтримує Кремль, такі як найпопулярніші – Росія 24, RT, Первый Канал, РЕН ТВ, TNT, НТВ – як правило, порушують міжнародний кодекс стандартів журналістики, застосовують методи маніпуляції та психологічного впливу (Україна¹³, країни Балтії¹⁴). Для попередження впливу

⁹ Камеди Клуб, Гарик Харламов, Дмитрий Грачев – Путин, Ким Чен Ин и Ангела Меркель (выпуск 13, серия 31), 2017,

[<https://youtube.ru/video/997e4afbbf36e2625034a8362b36a03a/>].

¹⁰ A. Ferris-Rotman, *Primetime Politics: How the Kremlin Shapes Russian Television*, "Foreign Affairs", 12 жовтня 2017, [<https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2017-10-12/primetime-politics?cid=int-lea&pg-type=hpg>].

¹¹ *Прожекторперисхилтон* (выпуск 2, серия 9), 2017, "Первый канал", [https://www.youtube.com/watch?v=5Rfx-Ap_88E].

¹² Э. Ибрагимова, *Есть ли политическая сатира в России, или чем запомнился Михаил Задорнов*, "Deutsche Welle", 2017, [<https://goo.gl/9jq>].

¹³ D. Dutsyk, R. Shutov, P. Burkovskiy, S. Chernenko, *Counteraction to Russian Information Aggression: Joint Action to Protect Democracy*, Telekritika: Kyiv 2015.

¹⁴ *Fortress Russia: Political, Economic, and Security Development in Russia Following the Annexation of Crimea and Its Consequences for the Baltic States*, The Centre for East European Policy Studies: Riga 2016.

нарративів російського телебачення (таких як «прибалти – фашисти», і т.п.) від загострення відношень між прихильниками про-Кремлівських нарративів та прихильниками більш ліберального підходу (як громадянами, так і резидентами), кожна країна знайшла власний спосіб спілкування з російськомовним населенням та їхнього залучення до громадського життя.

Російськомовний канал під назвою ETV+ був створений в Естонії як «незалежний інформаційний та розважальний телеканал»¹⁵. Близько 25% ефірного часу на громадському телебаченні в Латвії (LTV7¹⁶, телеканал, що замінив російський РТР) – російськомовні; фінансово вони не можуть дозволити собі транслюватись довше, ніж декілька годин на день. Громадське телебачення в Литві застосовує такий самий підхід, як і фінський національний громадський мовник YLE, якому доводиться транслювати передачі російською мовою, але з самого початку їхнє міжнародне наповнення було здебільшого відтворенням інформації міжнародних ЗМІ та інформаційних агентцій. Литовський суспільний мовник – LRT Televizija – транслює російськомовний контент, але здебільшого це ретрансляція¹⁷ міжнародних ЗМІ, таких як Deutsche Welle, BBC, Radio Polsha, Радіо Свобода, тощо. Заступник директора LRT Televizija Рімвайдас Палецкіс каже, що «планів розширювати російськомовне мовлення немає».¹⁸

«Держитесь там» – це «сатиричне шоу з прибалтійським акцентом», створене в Литві. Перший відео-ролик вийшов в ефір у лютому 2017 року на YouTube та був опублікований у Facebook (станом на 10 січня 2018 року, 31 тисяча переглядів). Програма випускається каналом Laisvės TV – «першим незалежним онлайн каналом у прямому ефірі в Литві»¹⁹. Андреас Тапінас, ведучий програми «Держитесь там», пояснює, що це перший телеканал, що фінансується повністю за рахунок глядачів та аудиторія якого майже така ж, як у державного телеканалу (наразі Laisvės TV займає 4 місце на литовському медіа ринку). Російськомовна передача «Держитесь там» направлена, як на місцеве населення, так і на російськомовне населення країн Балтії та країн, де російська мова розповсюджена. В середньому телепередача триває приблизно тридцять хвилин та має принаймні 20 тисяч глядачів на YouTube. Передача широко застосовує посилання на радянські жарти, кінострічки та графіку, та іноді вульгарні вислови.

Аналіз випуску програми від 28 грудня 2017 року²⁰ виявив згадки радянської мультиплікаційної казки Александра Роу разом із старими висловами Путіна, старую радянською піснею «Учат в школе» (1973) радянського композитора М. Плятковського, яку раніше співали на День знань; мультфільмом

¹⁵ О нас, "ETV+", 2018, [https://etvpluss.err.ee/1/moi_etvpluss].

¹⁶ Русское вещание, "LTV7", 2018, [https://ltv.lsm.lv/lv/ltv7_ru/].

¹⁷ Novosti, "LRT", 2018, [http://www.lrt.lt/ru/novosti].

¹⁸ О. Антоненко, *Литва: прибалты, которые снова любят русских*, "BBC", 09 січня 2018, [http://www.bbc.com/russian/features-42607671].

¹⁹ Laisvės TV is creating TV Show, 2018, [https://www.patreon.com/laisvestv].

²⁰ *Итоги года и универсальное поздравление*, "Держитесь там", 2017, Season 2, Episode 17, [https://www.youtube.com/watch?v=TE7s-iA71u8&feature=youtu.be].

«Чебурашка» (1969), тощо. Ведучий передачі «Держитесь там» розповідає про стан справ (якщо щось особливе відбувається) в країнах колишнього Радянського Союзу – в цьому випуску – у Росії, Білорусі, Казахстані та Україні, а також, невеликий сюжет про американського Президента Дональда Трампа. В програмі країни колишнього Радянського Союзу представлені так, ніби вони й досі об'єднані, висміюючи певні події та осіб.

1 січня 2018 року на російськомовному каналі ETV+ Андреас Тапінас представив російськомовному населенню Естонії пародію на новорічну промову Президента²¹. У зверненні Тапінас висміяв соціальні проблеми російськомовного населення в Естонії, посилаючись на залишених співвітчизників, які живуть в промислових містах Сілламає, Кохтла-Яве, Йихві, та групуються в історично російськомовних районах Таллінна – Ласнамає та Коплі. Висміюються дуже специфічні проблеми, зрозумілі лише російськомовному населенню або росіянам, які живуть в Естонії та пам'ятають радянське минуле. Наприклад, Тапінас каже «Давайте теперь загадаем желание и воплотим мечты, но перед этим нужно немного выпить «Советского шампанского», а сверху еще чего-нибудь покрепче, закусить мандарином и попытаться не заснуть в оливье»²². Це був найбільш типовий сценарій святкування Нового Року в радянські та пост-радянські часи.

У листопаді 2017 року німецький суспільний міжнародний мовник «Deutsche Welle» представив нову сатиричну передачу «Заповедник», яка транслюється

російською та грузинською мовами. Передача виходить у YouTube та публікується у Facebook. Станом на 10 січня 2018 року вийшло вісім випусків. Кожен випуск триває 13 хвилин та містить розмови між політично обізнаними тваринами в чарівному лісі – Ворона Вероніка, Заєць Сєва, Вовк Гарік та Сова. В середньому аудиторія кожного випуску складає 40-50 тисяч осіб, а перший випуск, який вийшов 5 листопада 2017 року, подивились 90 тисяч глядачів. Герої випусків, як правило, міжнародні політичні лідери, найчастіше це В. Путін, Д. Трамп, А. Меркель, Т. Мей, П. Порошенко, А. Лукашенко, Е. Макрон та Кім Чен Ін. Сценаристи використовують багато вульгарних висловів (зокрема, зображуючи російського міністра закордонних справ С.Лаврова) та постійно згадують найкращі та широковідомі радянські кінострічки, мультиплікаційні фільми, пісні, жарти та анекдоти. Наприклад, епізод, що вийшов 24 грудня 2017 року²³, викликає спогади про стрічки «Карнавальная ночь» (1956), «Белое солнце пустыни» (1970), «Трое из Простоквашино» (1978) та «Чародеи» (1982) – відомі та дуже популярні радянські фільми.

Вважається, що Інтернет створює безмежні можливості для різноманітної політичної сатири. «Держитесь там» і «Заповедник» неросійські політичні сатиричні передачі, що транслюються онлайн. Більше того, передача «Держитесь там» створена групою людей, робота яких підтримується за рахунок глядачів. Це свідчить про попит на їхній розважальний продукт в тій формі, в

²¹ *Новогоднее обращение "Президента России В.В. Путина". Андриус Тапинас, "ETV+", 2018, [https://etvpluss.err.ee/v/meelelahutus/elkapluss/b467fa01-a607-4b89-89a8-266034c1cdfa/novogodnee-obrashchenie-prezidenta-rossii].*

²² *Ibid.*

²³ *Новогодние ремейки с Путиным, Трампом, Меркель и другими, "Заповедник", Episode 8, 2017, [https://www.youtube.com/watch?v=FagEgHtRNv4].*

якій вони його створюють. Другорядна аудиторія передачі «Заповідник» – це російськомовне населення, що живе закордоном. Якість сатири, використання мови та візуальних матеріалів, постійне звернення до радянських кінофільмів та пісень робить їх цікавими або для росіян, що живуть в Росії, або для радянського покоління, яке пам'ятає ці речі. Населення молодого та середнього віку (20+/45+ років), яке проживає в Росії, або говорить російською мовою, але живе закордоном, вимагає більш дотепної політичної сатири, в них немає позитивних або негативних спогадів.

Висновки

Джеймс Баларді, журналіст ВВС, в статті «Ми живемо в золотому сторіччі сатири?»²⁴ захищає ідею, що політична нестабільність в США та Великій Британії сприяли розвитку найвищого рівня політичної сатири. Найцікавіші сатиричні телепрограми створюються в США та висміюють американську внутрішню політику. Найпопулярніші з них: «Last

По суті, гостра політична сатира російською мовою відсутня, як на телебаченні, так і в Інтернеті

Week Tonight with John Oliver» (5,7 млн YouTube підписників), «The Daily Show with Trevor Noah» (2,7 млн), «Saturday Night Live», в якому Алек Болдуїн пародіює Президента Трампа (кожен випуск має від 2 до 14 млн переглядів), «The Colbert Report» (аудиторія варіюється

від 4 тис. до 2 млн) і «Real Time with Bill Maher» (1,3 млн підписників на YouTube).

В оригінальній статті, опублікованій в LiveJournal, яка стала передумовою цього аналізу, і яка згадується вище при представленні концепції карнавалізації карнавалу, зазначено, що пострадянська політика створила умови для «спонтанної карнавалізації, яка природно протиставлялась ліберальним західним цінностям». Автор (cautious_man) характеризує анти-карнавалізацію через відмову від радянського минулого, але водночас, переосмислення та нове усвідомлення тих, хто в опозиції, олігархів та способу сприйняття Заходу.

По суті, гостра політична сатира російською мовою відсутня, як на телебаченні, так і в Інтернеті. Проаналізовані сатиричні телепередачі або ведуть дискурс «добро» («ми» – варварські росіяни або цивілізовані європейці) проти «зла» («інші» – Захід, професійні/некваліфіковані політики, тощо), або відтворюють «хороші, добрі, знайомі» радянські жарти та анекдоти. «Держитесь там» і «Заповідник» повинні були висміювати політичний режим Росії з його недоліками, такими як корупція, пропаганда, численні порушення прав людини, тощо. Але навпаки, ці передачі відіграють таку ж роль, що й передачі під час Перебудови, такі як «Фітіль» або монологи Задорнова. Гостра сатира привертає увагу та спонукає критично мислити, а отже, це карнавалізація карнавалу, а не сам карнавал.

Стаття представляє лише огляд існуючих російськомовних передач політичної сатири в регіоні; необхідно провести

²⁴ J. Ballardie, *Are We Living in a Golden Age of Satire?*, "BBC", 10 березня 2017, [http://www.bbc.com/news/entertainment-arts-39217855].

подальше дослідження із використанням методів семіотичного тлумачення та кодування для визначення наративів та повідомлень, представлених в цих передачах. Створення та відтворення повідомлень, які суттєво покладаються на ностальгічні мотиви може мати небезпечний результат. Можна припустити, що результати детального дослідження наративів та дискурсу можуть виявити, що такі телепередачі політичної сатири використовуються як стратегічний комунікаційний інструмент для створення необхідного образу країни, маркування її відповідним чином та узаконення державної політики.

Волга Дамарад – член Центру дослідження євразійських держав в перехідному періоді (EAST-Center). Вона має досвід в сфері міжнародного публічного права, прав людини, громадської політики, демократії та розвитку громадянського суспільства в Східній та Центральній Європі та на Кавказі. Після отримання ступеню Бакалавра міжнародного права, Магістра права в сфері прав людини та закінчення двох професійних однорічних курсів з Європейської інтеграції, дипломатії та міжнародних відносин, вона працювала в Міжнародному республіканському інституті (IRI). Наразі, Волга навчається в Інституті політичних досліджень ім. Юхана Шютте, Тартуського університету (Естонія).
